

JUDIT EN HOLOFERNES

Judit en Holofernes - een bijzondere ontmoeting, een geliefd onderwerp voor kunstenaars met gevoel voor dramatiek, en voor ons nu een meesterlijk stukje vertelkunst. Wat gebeurt er allemaal in de lezing van vandaag?

Wijselijk speelt Judit eerst in op het gevoel van haar tegenspeler: de erkenning van zijn talent als legeraanvoerder en strateeg. Maar ze weet ook heel aannemelijk te maken hoe zij er zelf toe gekomen is, als vrouw, om het enorme risico te lopen haar eigen volk in de steek te laten en letterlijk over te lopen naar het vijandige kamp. Ze maakt handig gebruik van wat ze weet: dat Achior, de leider van de Ammonieten, als waarschuwing aan Holofernes had meegegeven dat de Israëlieten weliswaar militair niet sterk zijn, maar dat zij een zeer betrouwbare God hebben die hen op een of andere manier altijd redt, als zij zich maar houden aan hun leefregels en wetten – en andersom dat zij hun eigen graf zullen delven, zodra zij zich daar niet meer aan houden.

Dit, zegt Judit nu, is precies wat er in die belegerde stad Betulia staat te gebeuren: haar volk zit zo in het nauw, dat zondigen onontkoombaar is, dat zij zullen eten en drinken van alles wat God verboden heeft.

Het is een knappe framing: ze weet haar overlopen naar de vijand te presenteren als een manier om trouw te blijven aan zichzelf, aan haar eigen principes, aan haar eigen God. Ze zegt tegen Holofernes: laat mij eten van mijn zelf meegebrachte maaltijd. Dan kan ik werktuig zijn in de uitvoering van de goddelijke straf die mijn volk zal treffen zodra het afwijkt van de wet en zondigt – en kun jij je plan uitvoeren zonder dat het je manschappen de kop hoeft te kosten. Zo snijdt het mes aan twee kanten!

Een knap verhaal is het ook als je je afvraagt wat de Joodse auteur ermee bedoeld kan hebben. De les is: wat er ook gebeurt in de geschiedenis van elkaar bestrijdende machten en krachten om ons heen – voor ons gaat het maar om één ding: het onderhouden van de geboden, het onder alle omstandigheden niet verzaken aan de vaste gewoonten van voeding, hygiëne en gebed – al die manieren van doen die het leven-in-de-gemeenschap structuur en houvast bieden en die er indirect voor zorgen dat je als mens daarin een plaats hebt en tot je recht kan komen, hoe moeilijk die omstandigheden ook kunnen zijn.

De vijandige manschappen van Holofernes voelen dat ook heel goed aan. Hun bewondering voor haar schoonheid leidde tot vrees voor de Israëlieten: 'Wie zou het volk minachten dat zulke vrouwen telt? Als ze ontkomen, dan kunnen zij de hele wereld naar hun hand zetten.' De verteller bevestigt graag het beeld dat het volk van zichzelf heeft: aan deze mooie en wijze vrouw kun je zien hoe *heel* het volk Israël is – en dat ze een bijzondere macht hebben. Iets is er dat dit volk boven andere volken doet uitstijgen. En dat iets heeft te maken met een bijzondere relatie tot God. Het geweld dat die legeraanvoerders in de zin hebben is precies bedoeld om dat eigene de kop in te drukken, onschadelijk te maken en in te lijven bij de heersende orde. En dat is niet de orde van de schepping, maar de tirannieke orde, die niet alleen de mensen, maar het hele leven van de schepping, mét de tamme en de wilde dieren en de vogels erbij, aan zich onderworpen wil zien.

Wat dat eigene betreft deed het verhaal mij denken aan het onderscheid dat de Joodse filosofe Hannah Arendt heeft gemaakt tussen macht en geweld. Haar hele werk is gekleurd door de ervaringen van oorlog, dictatuur en onderdrukking van de XXe eeuw, door de vraag waar totalitair denken en handelen vandaan komen in het samen leven en werken van mensen. Macht is daarin voor haar geen negatief woord, integendeel. Het zit in de mogelijkheid die mensen hebben om gezamenlijk te handelen en initiatief te nemen en daarin iets nieuws, iets goeds tot stand te brengen.

Macht, in de goede zin van het woord, is macht-tot, macht om nieuwe mogelijkheden te openen, een nieuwe werkelijkheid te scheppen. Dat is wat Judit doet, vanuit haar volk: 'Wij, zegt zij, gaan iets nieuws beginnen' – dat zei zij eerder tegen haar eigen leiders en nu eigenlijk ook tegen haar tegenspeler Holofernes, ook al begrijpt hij het nog niet helemaal.

Ik denk dat we Judit kunnen zien als een voorbeeld van een mens, niet per se een vrouw, die haar macht toont precies op het goede moment, die een opening forceert in een geschiedenis waarin haar samenleving, haar volk, verstrikt is geraakt in gevangenschap en slavernij en die zich daarbij niet neerlegt. Deze in praktijk blijkende macht geeft haar gezag, zelfs bij haar vijand.

Geweld daarentegen is voor Hannah Arendt iets dat macht belemmert en vernietigt, iets dat ontplooiing van het nieuwe blokkeert en onderdrukt. Geweld ontstaat gemakkelijk in een macht-over anderen die niet meer gevoeld en begrepen wordt als een macht-tot het gezamenlijk-goede. Dan wordt macht heerschappij, overheersing, voedingsbodem voor geweld. Dat macht kan verkeren in geweld zien we ook in het boek Judit gebeuren, aan het eind, als zij het hoofd van Holofernes als een trofee aan de stadsmuur van Betulia laat ophangen en de mannen van haar eigen volk ook aanzet tot plundering, geweld-tegen-geweld. Maar hier, in de ontmoeting met Holofernes, gaat het om de risicovolle inzet van heel haar mens-zijn, haar schoonheid *en* haar wijsheid, haar aandacht voor uiterlijk *en* innerlijk en vooral haar strategische *en* emotionele intelligentie.

De macht van Judit ontplooit zich doordat zij zich letterlijk en figuurlijk in de handelingsruimte van de geweldenaar begeeft en zich daarin manifesteert, *volledig* zoals zij is. Iets verderop staat: 'Voor zijn ogen at en dronk zij wat haar slavin voor haar had klaargemaakt. Holofernes was verrukt van haar en dronk heel veel wijn, meer dan hij ooit in zijn leven op één dag gedronken had.' Deze domme mateloosheid moet wel zijn einde worden. Het mooie is dat hier niet het geweld van de tiran de macht van de schoonheid en de wijsheid vernietigt, maar omgekeerd, dat de macht van Judit sterker blijkt te zijn dan geweld van de tiran. Blijkbaar kan dat ook. In het geweld gaat een zwakte schuil die het vatbaar maakt, die een aangrijpingspunt levert voor een positief gerichte macht. Soms gebeurt het dat macht geweld onschadelijk maakt en het uitschakelt.

Maar wat heeft dit dan nog met God te maken? U hebt vast wel dat ene dubbelzinnige zinnetje gehoord, waarmee Holofernes zijn ondergang aankondigt zonder dat zelf te beseffen: 'Als u doet wat u gezegd hebt, zal uw God mijn God zijn.' Holofernes is hier de opportunist bij uitstek. Het maakt hem niet uit, hij stelt zich niet eens de vraag wie of wat God is, als die maar bewerkstelligt wat hij wil. Zelfs God moet onderworpen worden aan zijn tirannie. Hij stelt geen vraag, heeft geen idee dat er een God zou kunnen zijn die zich niet laat inlijven in zijn strategie. Deze zelfoverschatting lijkt de wortel te zijn van zijn geweld en van zijn uiteindelijke machteloosheid.

Hoe is dit voor Judit? Zij klaagde de oudsten van haar eigen volk aan: 'Wie bent u wel? U tracht de Almachtige te doorgronden, maar nooit zult u iets te weten komen.' Voor haar is de vraag naar God een voortdurend dringende vraag: niet alleen houdt zij zich aandachtig aan de wetten, ze trekt zich ook steeds opnieuw terug in gebed, ze beschouwt haar eigen handelen tot in de details in het perspectief van de almacht van God: de onkenbaarheid, de onnoembaarheid, de onmanipuleerbaar van haar God, de Enige ware. Die is voor haar zo groot en zo ondoorgrondelijk als het leven zelf waarvan zij deel uitmaakt en waarvan zij zich afhankelijk weet.

Judit 'smeekt de God van Israël om haar te leiden', staat er: zij weet goed dat zij het *zelf* moet doen en alleen maar zelf *kan* doen. Haar gebed zal zeker ook de woede hebben gekend van het lied dat wij net zongen: dat er wel sporen zijn van God, wolk en vuur, maar geen hand die bevrijdt. Het geloof van Judit is geen gemakkelijk geloof. Het maakt haar vrij van angst, maar ook verantwoordelijk, volledig. Het gaat om *haar* hand die bevrijden moet. Het jodendom, zegt Lévinas ergens, is een godsdienst van volwassenen. Het is, denk ik, deze religieuze volwassenheid die Judit sterk en machtig maakt – een inspirerend voorbeeld en een waarachtig teken van hoop.

Germain Creighton